

Kiiratkozók - Csete Örs a határon túli magyar iskolákról, az élhetőbb szülőföldről és a nyíló kapukról

- Megjelent a Magyar Nemzet 2006. március 4.-i számában, szerzője Lukács Csaba -

Tabudöntőgető esszét publikált a határon túli magyarság oktatási ügyeit támogató Apáczai Közalapítvány irodaigazgatója. Csete Örs magyariskola-program kimunkálására tett javaslatot, és azt is kimondta: a szórványból ki kell menteni nemzettársainkat. Egyetértés van a magyar politikusok között abban, hogy az anyanyelvű oktatás a magyar identitás megőrzésének egyik legfontosabb eszköze, ám a támogatáspolitikai mértéke és hangsúlyai ciklusonként változnak. Mért alakult ez így, és a javaslat miként változtatna ezen a gyakorlaton?

- Számomra kérdés, hogy ki támogat kit. Engedjék meg egy gondolat kísérlet: a Foglalkoztatási Hivatal szerint 2005-ben Magyarországon legális munkavállalási engedéllyel mintegy 58 ezer, a szomszédos országokban született, nem magyar állampolgárságú munkavállaló dolgozott. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy valamennyien bruttó 100 ezer forintos havibért kaptak a munkáltatójuktól. A tőlük különböző jogcímen beszedett adók és járulékok egy évben összesen 39 milliárd forintot tettek ki, vagyis ennyi volt utánuk az állam bevétele. A határon túli célra szánt állami kiadásokat 13,6 milliárd forintra tervezték a 2006-os költségvetési törvény szerint. Vagyis a Magyarországon dolgozó határon túliak munkája után szedett állami bevétel a háromszorosa volt annak az összegnek, mint amennyit az állam visszaszámzat a szülőföldjükre. Az itt dolgozók zömmel szakképzettek, akik iskoláikat szülőföldjükön végezték, vagyis képzésük költségeit egy másik ország viselte. Az úgynevezett "határon túli támogatáspolitikát" kétirányú folyamatnak látom, amelyben - legalábbis forintértékben - egyelőre többet kapunk, mint amennyit adunk. Másrészt fontos kérdés, hogy elég súlyt kap-e az oktatás. Megszámoltam: az 1990-2005 közötti összes támogatás csaknem felét oktatási célokra fordítottuk. A kérdés inkább az, hogy az oktatáson belül mit támogassunk, merre húzódjon a fő irány. Erről töprengve egyszerű kérdésből indultam ki: a szomszédos országokban, ahol egy magyar diák számára a nem magyar nyelvű oktatás mindig rendelkezésre áll, a magyar iskola pedig általában opcionális, sikerült-e szinten tartani a magyar iskolákba beiratkozók számát az elmúlt tizenöt évben? A statisztika a beiratkozók számának csökkenését mutatja. Pedig a demográfiai lejtő nem jelenti feltétlenül azt, hogy a magyar óvodások, kisiskolások számának is a csökkenő születésszámmal azonos mértékben "illene" csökkennie! Gyermekes ezreit veszítjük el évente, mert a szórványban egyszerű közlekedési okokból nem érhető el számukra a magyar óvoda vagy az elemi iskola. Újabb ezrek vesznek el, mert a magyar intézménybe iratkozástól tartózkodnak a szülők a minőségi oktatás hiányosságai miatt. És ezek vesznek el, mivel úgy gondolják, a magyar nyelvű képzés hátrányt jelent a munkaerőpiacon, a többségi társadalomba való beilleszkedésben. A magyar iskolába iratkozók számát olyan indikátornak tekintem, amely nemcsak a támogatások hatékonyságát jelzi, hanem a határon túl a magyarság jövőjébe vetett egyfajta bizalmi indexet is.

A magyariskola-programot a változtatni akarás szándékával írta. Leghamarabb mit kell megváltoztatni?

- Az első célfeladat, hogy minden magyar gyermeket el kell érni, átvitt értelemben kézen kell fogni, és be kell vezetni a magyar nyelvű oktatás intézményrendszerébe. A családok számára elérhetővé kell tenni, hogy ténylegesen választhassák a magyar óvodát, elemi iskolát. Ezt

pedig úgy érhetjük el, hogy finanszírozzuk a közlekedést az intézménybe. Ne kelljen csak azért más nyelvű intézménybe írtni senkit, mert a család nem tudja vállalni a közlekedtetés költségeit, vagy mert nincs közlekedési lehetőség! Támogatni kellene azokat a pedagógusokat, lelkeseket is, akik a szórványmissziót vállalják. Az oktatás magasabb fokán úgynevezett szórványközpontokba kellene összegyűjteni a gyermekeket. Ilyenek már működnek több országban, bentlakást adnak a vonzáskörzetükből összegyűjtött gyermekeknek, így biztosítják a magyar osztály indításához szükséges keretlétszámot. Jóval több ilyen, általában egy-egy pedagógus, lelkipásztor köré szerveződő intézményre lenne szükség. Infrastruktúra és kollégiumi férőhely terén meg kell erősíteni a hagyományos, önálló magyar gimnáziumokat és szakiskolákat. Olyan közoktatási mozgást kellene indukálni, amely a szórványmentésre teszi a hangsúlyt úgy, hogy a szétszórattatásból a nyelvi tömb felé mozgatja a gyermeket, aki aztán felnövekedve eldöntheti, visszatér-e a szülőföldjére, vagy a tömbben képzelel el a jövőjét. Második célfeladatként tovább kellene fejleszteni a három önálló magyar felsőoktatási intézményt - az erdélyi Sapientia Egyetemet, a komáromi Selye János Egyetemet és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskolát -, támogatásukat kiszámítható, a magyarországi intézményekéhez hasonló, a magyar költségvetésbe beépített normatív alapra helyezve. Azonban a közoktatás súlyozott fejlesztése nélkül ezeknek az intézményeknek is a hallgatói létszám csökkenésével kell számolniuk a közeljövőben, amihez a demográfiai trend mellett az is hozzájárul, hogy az EU-s országok - Szlovákia és ma holnap Románia - diákjai jogosultak az EU, így Magyarország felsőoktatási intézményeibe is beiratkozni. Az adminisztratív korlátok megszűnésével azt is mondhatnám, hogy ennek a három intézménynek egyszerűen jó, magas színvonalú képzőhellyé kell válnia, amely állja a versenyt a régió más felsőoktatási intézményeivel.

Milyen további célokat tűz ki az ön programja, milyen feladatok vannak a felnőttképzés terén?

- Bukaresttől Pozsonyig és Ungvártól Újvidékig egy-egy egyetemi városban, magyar kortársaitól elszakadva, más nemzetiségű társakkal körülvéve él és tanul több ezer magyar egyetemista. Számukra magyar szakkollégiumok hálózatát kellene létrehozni, amelyek a bentlakás mellett képzési és kulturális programokat, szociális ellátást is biztosíthatnának - nemcsak a diákoknak, hanem a városban élő magyarságnak is. A harmadik célfeladat a felnőttképzésre vonatkozik, mert míg Magyarországon a felnőttképzésnek kialakult intézményrendszere van, addig ez a szomszédos államokban jórészt hiányzik. Ahol van, ott is többnyire nonprofit szervezetek kezdeményezésére valósul meg. Alapvetően helyi igényekre alapozott, munkaerő-piaci szempontból alátámasztott projekteket kellene ösztönözni, amelyek révén javulhat a határon túli magyarok szülőföldjükön való foglalkoztathatósága, munkaerő-piaci pozíciója, illetve az őket foglalkoztató intézmények, szervezetek versenyképessége. A felnőttképzési intézményrendszer megteremtése lehet a Magyarországról érkező támogatás fő feladata, valamint a magyar érdekeltségű felnőttképzési formák megerősítése. A középfokú szakképzés, valamint az élethosszig tartó tanulás támogatásával, kurrens ismeretekkel rendelkező, piaci szempontból rugalmas, magyar nyelven kommunikálni képes munkaerő megteremtése a cél. További feladat a határon túli kérdés társadalmiasítása, kiszélesítése és a magyarországi polgárokkal való elfogadtatása. Ismereteiket növelni kellene a határon túli ügyvel kapcsolatban, a jelenleginél jóval mélyebben beágyazott társadalmi szintre kellene emelni. A "hogyanra" csak egyetlen példát mondok: lehetővé kellene tenni, hogy legalább egyszer, állami támogatással, minden magyarországi iskolás jusson el osztálykirándulással a szomszédos országok magyarlakta területeire. Ennek költségei nem horribilisek: kétszáz ezer diák után fejenként húsz ezer forinttal számolva évi négy milliárd forint. Négy év alatt legalább egyszer minden magyarországi általános iskolás eljutna külföldre - nemzettársai szülőföldjére.

Ezzel a támogatási formával több cél is megvalósulna, hiszen a magyar diák révén támogatjuk a diákszállást biztosító határon túli magyar iskolát, az étkeztető határon túli vállalkozót, és nem utolsósorban az oktatási hasznon túl a tapasztalás, a kapcsolatok, barátságok kialakításának lehetőségét kínáljuk magyarországi és határon túli gyerekeknek.

Említette a szórványmissziót: eddig az anyaországban kevesen merték megfogalmazni, hogy "a szórványból tervszerűen ki kell vonulni". Mit ért ezen? Volt erre valaha példa bármely régióban?

- A magyarság fennmaradására a szórványban nincs esély a jelenlegi demográfiai és beiskolázási trendek mellett. Ahol nem a fejlesztés, hanem a fennmaradás a tét, ahol a magyar oktatás a lét-nemlét határán vegetál, vagy már nem is létezik, ott egyetlen feladat lehet: olyan helyzet teremtése, hogy a magyar gyermekek, pontosabban minden magyarul tanulni akaró gyermek számára biztosítva legyen a magyar óvoda, iskola, illetve az abba való eljutás. A beolvadás végigasszisztálása helyett tervszerű cselekvések sorát kellene megkezdeni. A jövőben az oktatás minden szintjén és szegmensében a szórványmentésnek olyan horizontális céllá kellene válnia, amely elsősorban nem újabb intézmények létrehozását és rendkívül költségigényes, mindenáron való fenntartását jelenti, hanem tervszerű, fegyelmezett kivonulást, ha tetszik: embermentést. Természetesen ez nem kényszerítésen alapuló elgondolás, hiszen mindenki éljen ott, ahol neki tetszik. Nehezen felmérhető azoknak a száma, akik már gyermekként elvesznek a magyarság számára, mert az a nem magyar nyelvi környezet, ahol élnek, ahol nem magyar intézmények óvodásai, iskolásai lesznek, alapvetően meghatározza majd a párválasztásukat is. Az "embermentés" kifejezés a források segítségével tehát olyan helyzet tervezett megteremtését jelenti, amelyben a szórványgyermeket az oktatáson keresztül a magyar nyelvi tömb felé orientáljuk. Példák ma is vannak, azonban ezek nem haladják meg egy-egy elhivatott szórványértelmiségi magán-erőfeszítéseit, országos szintű programról nem beszélhetünk.

A határon túli magyarság támogatásának ügye összefonódott a pártcsatározásokkal. Miként lehetne leválasztani ezt a kérdést a belpolitikai vitákról? Szabad-e, lehet-e erről egyáltalán úgy beszélni, hogy közben szimbólumértékű dolgokat kérdőjelezünk meg, tabuvá vált kérdéseket feszegetünk?

- Külön kell választani egymástól két, meglehetősen eltérő beszédmódot: a közéleti, valamint a szakértői kommunikációt. Talán meglepő, de az a hatvan-nyolcvan ember, aki a közigazgatásban, a közalapítványoknál, a különböző hivatalokban a határon túli területtel hivatásból foglalkozik vagy foglalkozott Magyarországon, tapasztalatom szerint sokkal több kérdéssel gondolkodik hasonlóan, mint ami a politikai preferenciáikból következne. Egyre többen feszegetik, hogy miközben alapvetően új helyzet állt elő a szomszédos országok egy részében is, például az EU-csatlakozásokkal, érintetlenek maradtak a 15 évvel ezelőtt kialakult fogalmazásbeli, gondolkodásbeli kánonok. Például azt szoktuk mondani, hogy a határon túliak anyaországi támogatásának célja "a szülőföldön maradás" elősegítése. Gondoljunk bele, mit állítunk ezzel: olyan világban, amelyik a munkaerő, az anyagi javak szabad mozgásáról szól, amelyben az uniós tagállamokban a foglalkoztatottak átlagosan tíz százaléka külföldi munkaerő, amelyben évek óta csökken Magyarország aktív korú népessége, és növekszik a nyugdíjból élők száma, azt üzenjük a határon túlra, hogy "maradjatok otthon". Csökkenő magyarság, megnyíló kapuk - ezek azok a kihívások, amelyekre szerintem valósabb választ ad az "élhetőbb szülőföld" kifejezés: ez nem a személyes kitartásra teszi a hangsúlyt, hanem a jobb körülményekre. A határon túli ügyről

folytatott közbeszédben nem volna szabad megkerülnünk ezeket a kérdéseket, inkább a realitások alapján újra kellene gondolni néhány kánont.

Jelenleg félmillió magyar iskolásról tud a statisztika az anyaország határain kívül, de ez a szám egyre csökken. Korábbi felmérés szerint az elmúlt 15 évben az erdélyi magyarság körében negyven százalékkal csökkent a születések száma. Erdei Itala szociológus tanulmánya azt állítja, hogy Erdélyben több magyar egyetemista van, mint ahány magyarul tanuló középiskolás. Ezeknek a számoknak az ismeretében van-e értelme forintszázmilliókat, lejmilliárdokat pumpálni új intézmények létrehozásába?

- Attól függ, hol és milyen intézményről van szó. A magyarországi támogatások általában lokálisak, és nem szervesülnek egy-egy regionális léptékű feladat megoldására. Az oktatásban régiókra bontott, de egységes célt megvalósító program alapján kellene megoldásokat kimunkálni, azaz a folyamatok követése helyett a folyamatok irányítása felé elmozdulni. A magyariskola-programban ennek fontosabb elemei lehetnek a Magyarország érdekeit is szolgáló, koncentrált és mérhető programok támogatása; a területre szánt források növelése és törvényben rögzítése; a normatív finanszírozás bevezetése; az Európai Unióhoz belátható időn belül nem csatlakozó Kárpátalja és a Délvidék kiemelt támogatása. A támogatási rendszer szereplőinek - Magyarországon és a határon túl - egységes szabályozottsági és minőségbiztosítási követelményeket kellene teljesíteniük. Erősíteni és támogatni kellene a regionális együttműködések, valamint a magyar-nem magyar közös projekteket az oktatás területén. A források felhasználásának hatékonyságán kétségtelenül van mit javítani, de ez korántsem jelenti azt, hogy rossz volt eddig minden: ezt százezrek kérhetnék ki maguknak, akik közvetlenül vagy közvetetten részesültek az elmúlt 15 esztendő oktatási támogatásaiból, és ezzel könnyebbé vált az életük, megoldódott egy-egy problémájuk.

Csökkenheti, netán megállíthatja-e a népességcsökkenést és az elvándorlást a kellően átgondolt oktatáspolitikai?

- A demográfia és a népességmozgás alakulása soktényezős kérdés, Európa "boldogabb felében" is jelen vannak ezek a problémák. Nem hiszem, hogy az oktatáspolitikai önmagában befolyásolná ezeket. A határon túli magyar oktatás fejlesztése ma még kevéssé a prognosztizálható demográfiai trendek, munkaerő-piaci szükségletek figyelembevételével történik. Olyan oktatásfejlesztési stratégia megalkotására van szükség, amely a jelenleginél több gyermeket igyekszik bevonni a magyar nyelvű oktatás alacsonyabb szintjeire, emellett emeli a magyarság képzettségi fokát és az oktatás minőségét minden szinten, valamint figyelembe veszi az összmagyar munkaerő-piaci szükségleteket. Természetesen a magyariskola-program csak a magyarországi eredetű oktatásra szánt forrásoknak kíván célt szabni. Nagy lehetőségnek tartom, hogy ezek a források olyan célok megvalósítására is alkalmasak, amelyeket a határon túli magyar politikai elit taktikai vagy más megfontolásból nem tud vállalni. Világosan kell látni azt is, hogy mi az adott állam feladata, mik a lehetőségei, mi az, amit képes vagy hajlandó elvégezni. A konkrét teendők kidolgozása a határon túliak nélkül elképzelhetetlen.

Rendkívül érdekes kérdés, hogy érvényesülési, munkaerő-piaci szempontok szerint meddig és mit érdemes anyanyelven tanulniuk a szomszédos országokban élő magyaroknak. Ön hogy látja ezt?

- A szakosodással, a szakirányú végzettség megszerzésével a diáknak egyre inkább figyelembe kell vennie, milyen nyelvi közegben teljesíti ki életpályáját. Ha magyar nyelvi

tömbben, akkor lehet értelme a magyar nyelvű szak- és felsőoktatás választásának. Ha azonban nem a tömbben, akkor indokoltabbnak tűnhet a szakosodás, a szaknyelvi ismeretek elsajátítása az állam nyelvén. Alacsonyabb fokon kifejezetten érdemes magyar nyelven tanulni, az egyéni életstratégiák függvényében a magyar nyelven tanulás értelme azonban az oktatás szakképzettséget adó, magasabb fokán dől el.

Az elmúlt években egy magyarországi civil szervezet, a Rákóczi Szövetség nagyszabású kísérletet tett a felvidéki magyar gyerekek anyanyelvű iskolába való csábítására. Ön szerint eredményes volt ez a program?

- Nagyra tartok minden olyan kezdeményezést, amely a beiratkozók számának növelésére irányul. Például az erdélyi Mezőségen a Kallós Alapítvány munkatársai tavasszal faluról falura járnak, és egyesével gyözködik a családokat, szinte "összegereblyézve" a leendő elsősöket a választói szórványiskolába, akik aztán hét közben kollégiumban laknak, péntek délután pedig több órán át szállítják őket haza mikrobusszal, majd vasárnap délután vissza, minden gyermeket külön-külön számba véve. Az oktatás hosszú és komplex folyamat - ezeknek a vállalkozásoknak az eredménye nemcsak a beiratkozók számával mérendő, hanem azzal is, hányan, milyen eredménnyel végeznek majd közülük. Ahol az iskola jól felszerelt, ahol a diák partner is, ahol a hagyományok megőrzése mellett tág tere van az innovációnak, ahol következetes a számonkérés, ahol versenyképes tudásra oktatnak, ahol a tanárok és diákok önmegvalósítását segítik - nos, ahol ezek a magyar iskola jellemzői, ott a magyar szülő szívesen választja, különös ráhatás nélkül is, saját magától.

Tanulmányában úgy fogalmaz: Magyarországnak érdeke, hogy csökkenő népességét aktív korú, szakképzett, magyarul beszélő népességgel pótolja. A határon túli magyar oktatás támogatásával valójában saját, jövőző munkavállalóinkat képezzük? Nem áll ez ellentétben az "élhető szülőföld" programmal?

- A magyariskola-programot a közelmúltban 256 határon túli oktatással foglalkozó szakember véleményezte. Harminchat százalékuk voksolt a "szülőföldön maradás" kifejezés további használata mellett, 60 százalékuk viszont ezt már nem tartotta helytállóknak, és inkább az "élhetőbb szülőföld" kifejezés használata mellett érvelt. Ez utóbbi a választ adók érvrendszerében nem a "szülőföldön maradás" ellentétéként jelent meg, hanem úgy, hogy otthon maradni olyan környezetben érdemes, amely biztosítja a minőségi magyar nyelvű oktatást, a családi, anyagi és karriervágyak kiteljesítésének lehetőségét. Ugyanis elsősorban nem azért marad otthon valaki, mert az a szülőföldje, hanem azért, mert ott tud emberi módon megélni. XX. századi történelmünk mutatott jó néhány szomorú példát arról, hogy emberek a szülőföldjüket elhagyni kényszerültek. Az "élhetőbb szülőföld" megteremtése éppen azért lehet cél, mert ez segíti valójában az otthon maradás választását. Mit mutatnak a jelenlegi adatok? Az ötvennyolcezer itt dolgozó határon túli többsége csak átutazó - a határ túloldalán van a család, a ház, a haza. Ugyanis letelepedési engedélyt évente csak négyezren kérnek közülük.

Kik segítettek a tanulmány elkészítésében? Milyen visszajelzéseket kapott a publikálás után?

- Hét éve dolgozom a területen, így nem kellett nagy nekikészülődés. A tanulmányt egyedül készítettem néhány, a határon túl tevékenykedő szakértő véleményének meghallgatásával. Szeptemberi közreadásával az volt a szándékom, hogy a magyariskola-program vitaanyaggá váljon, fejtse ki álláspontjukat a határon túli oktatási szakemberek is. A januárig több száz

szakértőtől érkezett hozzászólás megállapításait Papp Z. Attila és Erdei Itala szociológus dolgozta fel, így készült el a napokban a program kritikája. Figyelemre méltó, hogy a hozzászólók kilencvenkét százaléka úgy látja, szükséges változtatni Magyarország határon túlra irányuló oktatástámogatásán, kilencven százalékuk pedig kifejezetten helyesnek tartja a magyariskola-programban jelzett oktatásfejlesztési irányt. A véleményeket természetesen továbbra is várom a www.magyariskola.hu címen, ahol a program is olvasható. Összefoglalva megállapítható, hogy növelni kellene a forrásokat, és a támogatás irányának módosítására volna szükség. A források mértéke politikai akarat függvénye. Irányainak meghatározása már szakmai kérdés is, ezért határon túli szakértők bevonásával a magyariskola-program régiókra bontott kidolgozásába fogunk.